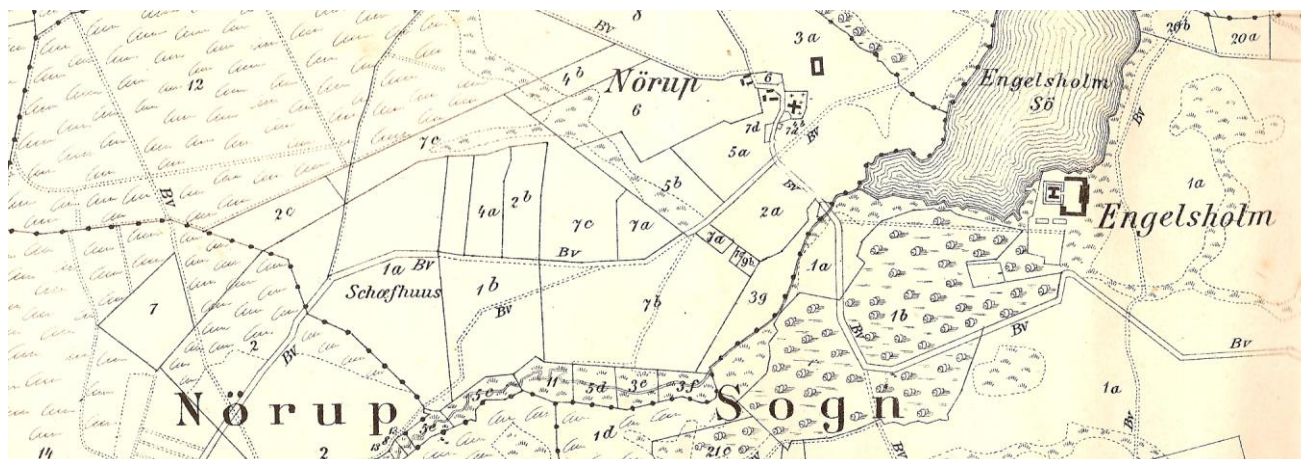

Med lus i parykken – historiske spor på Engelsholm

Af Mia Ramsing Jensen, cand.mag. i etnologi

Fortsat fra ArkivNyt nr. 2/2014

Bevæger vi os gennem entreen og direkte ind i den nuværende tv-stue, står vi i et rum, der ifølge Hielmcrones optegnelser meget vel kan have været benævnt spisestuen, om end den daværende form nok har været noget anderledes. Her nævnes bl.a. forgyldte spejle med helt glas. Glassets form er uden tvivl blevet nævnt i pantespecifikationen, idet spejlglas på dette tidspunkt var dyrt og derfor særligt kostbart, når det ikke var sammensat af flere stykker (Andresen og Sørensen 1993). Hvad der med nutidens øjne mangler i et rum, benævnt som spisestue, er et større bord. Men typisk for 1700-tallet var, at spisebordet var mobilt. Man satte således et spisebord op, hvor man ønskede at spise. Ved fester kunne en større løs bordplade lægges på bukke og fjernes igen efter maden, således at rummet kunne bruges til andet. Måske dans. Man placerede naturligvis sine gæster efter social

status omkring bordet.¹ Hvor og hvornår Engelsholms forskellige ejere i 1700-tallet har valgt at nyde deres mad, samt hvordan en aften ellers blev fordrevet vides ikke, men kilder fra hovedstadens elite i slutningen af 1700-tallet bevidner, at både teater, musik, dansk og højtravende litteratur var populære beskæftigelser blandt samfundets spidser. En salonaften hos den toneangivende Charlotte Schimmelmann (1757-1816) begyndte ofte med en diner med eksotisk mad, hvor bl.a. fremmede diplomater deltog. Ved 20-tiden blev gæsterne skiftet ud og et lettere måltid - en souper - blev serveret for en mindre skare venner, familie og indbudte gæster, hvilket samlet sagtens kunne strække op til hundrede. Imellem eller efter serveringen kunne en opsætning af et drama finde sted, og aftenen afsluttedes med et bal, hvor Charlotte Schimmelmann trak sig tilbage med en intim kreds af venner og særligt inviterede, der fik serveret te og diskuterede filosofi, litteratur, kunst

¹ Egentlige spisestuer, som vi kender dem i dag, blev først almindelige hen mod slutningen af 1800-tallet.

osv. (Povlsen et al. 2010). Men Engelsholm lå alligevel langt fra Schimmelmans saloner i hovedstaden. Så hvad fordrev man tiden med i disse stuer, foruden at spise? Forskellige spil var et populært tidsfordriv i 1700-tallet, og det er ikke utænkeligt, at Engelsholm har lagt rum til mange frustrationer og jubel over sejr i både skak, kortspil, billard og keglespil. Måske lignende de forhold, som Grevinde Sophie Frederikke Louise Charlotte Reventlow (f. von Buelwitz) i 1806 beskriver i et brev, da hendes mand statsministeren C.D.F. Reventlow (1748-1827) vandt et parti skak over en særdeles øvet skakspiller:

Selv var jeg ikke Vidne til hans Triumf, men vel til hans Glæde, da han kom hjem; den var saa barnlig; syngende og dansende kom han ind i Stuen og forkyndte os sin Sejr (Reventlow 1902: 78).

Men Engelsholms ejere har sandsynligvis også fornøjet sig i de omkringliggende større byer. I København havde overklassen i mange år fornøjet sig med teater, og i slutningen af 1700-tallet udviklede dramatiske selskaber sig til egentlige teatre også i provinsbyerne tæt på Engelsholm. Her muntrede man sig med skuespil og *Comedier* samt små private koncerter og andre arrangementer afholdt af klubber og byens bedrestillede borgere. (Hoff 2010). Også baller blev afholdt i byerne, heriblandt de populære maskeballer, hvor masken gav mulighed for at opføre sig mere frimodigt, end tidens strenge omgangsform – etiketten – påbød. Kammerkoncerter og små musikarrangementer har også været et almindeligt indslag i fornøjelighederne i bypalæerne og på herregårdene, når det var muligt. Og mon ikke Engelsholms beboere i 1700-tallet har spillet kort i stearinlysets skær, akkompagneret af fløjte- eller violinmusik i de selvsamme lokaler, som i dag fyldes af elektronisk musik, øl og højskolefester.

Lus, dyrefedt og svulmende lægge – 1700 tallets mode

Fra opholdsstuen kan vi nu bevæge os videre ind i den store sal, der i dag er beklædt med

gyldent læder, opsat i slutningen af 1800-tallet. På Hielmcrones tid har dette rum formentlig været et repræsentationsrum, et fornemt rum, der sammen med de omkringliggende rum har været Engelsholms ansigt udadtil. På opgørelsen fra Hielmcrones tid ved man, at der her bl.a. befandt sig to forgyldte spejle, en forgyldt kommode med sort og gul italiensk marmor, 12 lænestole, der på sæde og ryg var betrukket med grønt blomstret plys og midt i rummet en stor, meget kostbar glaslysekrone (Andresen og Sørensen 1993).

Salens smukke dobbeltfløjede døre stammer fra perioden 1727-37. (Foto: Peter Egholm Jensen).

På salens dobbeltfløjede døre er vi så heldige, at lidt af 1700-tallets islæt er reetableret i form af ovaler med miniatureagtige malerier. Kvinden på et af malerierne bærer en klæde- dragt, der nogenlunde kan dateres til første halvdel af 1700-tallet (Andresen og Sørensen 1993). Moden i 1700-tallet ændrede sig med rasende hast og havde til formål at transformere den biologiske krop til den sociale krop (Lyngby 2010b). Ansigtet blev pudret hvidt med røde læber og rouge på kinderne. I starten af 1700-tallet forstørrede man gerne mænds hofter ved at udstoppe kjolejakkerne,

mens de senere i århundredet skulle se slanke ud. Læggene skulle være muskuløse, hvilket blev fremhævet med tætsiddende hvide strømper.

Ovaler med miniatureagtige malerier beklæder salens dobbeltfløjede døre. Kvinden her bærer en dragt, der kan dateres til starten af 1700-tallet. Hun har opsat hår prydet med fjer. (Foto: Peter Egholm Jensen).

Var man ikke beriget med store muskuløse lægge fra naturens hånd, kunne der rådes bod på dette med indlæg i strømperne. Puder og fiskebensskørter gjorde kvindernes hofter brede, mens korsetter og kjolens snit gjorde taljen smal og skubbede brystet ind og op (Lyngby 2010b). Nøgleordet var *kunstig*, og det var bestemt ikke hensigten at se naturlig ud. Parykken og det hvidpudrede hår var en uundværlig del af påklædningen, og selv børn brugte parykker. Parykken var ligeledes en tidskrævende mode, og fra 1770'erne voksede kvindernes friserer til anseelige højder. Man stablede eget og kunstigt hår op over opsatser eller valke i kunstfærdige friserer.

Da dette Arbejde tog flere Timer, maatte Bygningen holde fra den ene Lørdag til den anden, da det tæt sammenfiltrede Haar under store Pinsler blev

redt ud og rensede for Pomade og Pudder, kun for at det ømme brændende Hoved, af hensyn til Søndagen, atter skulde stikkes i Haarbastillen. Når denne var færdig, smykkedes den med svajende Fjernbuske og brogede flagrende Vimpler (Bobé 1935:110).

Man opnåede det hvidpudrede hår ved at smøre det ind i en pomade af dyrefedt og iføre sig en pudderskjorte. Man holdt et kræmmerhus af papir op foran ansigtet, så man kunne trække vejret, mens en anden gik i krig med puddersprøjten. Pudderet blev sprøjtet op i luften for derefter at dale fint ned over parykken. Det hvidmalede ansigt og det hvide hår udviskede alderstegn og gav huden den fine hvide tone, samfundets top efterstræbte. Også Lichtenbergs svigerdatter, Karen Rosenkrantz de Lichtenberg (1739-1807), brugte anseelige mængder pudder, formentlig både til hår og ansigt. Af hendes regnskab fremgår det, at hun i 1792 købte 29 kg pudder – et køb hun gentog i både 1793 og 1794 (Hoff 2010).² Den kvindelige mode var således ikke kun kostbar men også særdeles tidskrævende og for moderne øjne en smule ubekvem og næsten ufrivillig komisk:

Var Hovedet saaledes en forpint Fange, var Legemet det ikke mindre. Midien var indestængt i et snøreliv, der mindede om en Smørffjerding. Hvor Snørelivet hørte op, begyndte den 4-6 Alen vide Fiskebensskørt, dækket med Baand og Garneringer. Fødderne var indkapslede i Styltesko med 2-3 Tommer høje Hæle. Hele denne Vandskabning rokkede og vaklede omkring. Intet var til skue af smukke Former, og der var overhovedet ikke andet frit end Næse og Mund. (Bobé 1935: 115).

I Karens regnskab afsløres det også, hvordan hun kom af med alt pudderet og sminken. Heri fremgår det nemlig, at hun købte sæbe. Men hvor ofte hun vaskede sig fremgår ikke

² Karen købte væsentligt mere pudder på sine ældre dage, og da hun som friluftsmenneske sandsynligvis også har kæmpet for at holde sin teint fin hvid, kan både alderdom og udendørsliv være forklaringen på den imponerende mængde indkøbte pudder (Hoff 2010).

(Hoff 2010:115). Renlighed og vask var generelt sparsom sammenlignet med i dag, og både mænd og kvinder i samfundets top brugte parfume. Det parykbesatte hoved, hvis hår kun sjældent blev vasket, har været en fest for lus og andet utøj, og til fine selskaber var det ikke ualmindeligt at medbringe en dekoreret kløpind, der kunne stikkes ind i den enorme frisure, op under parykken og lindre kløen. I begyndelsen af 1800-tallet blev naturlighed og "eget hår" moderne. Man begyndte for alvor at smide parykken, samtidig med at krig og økonomisk krise fordrede besparelser:

Jeg [må] fortælle, at Kongen i Onsdags paa en meget komisk Maade lod de tre Ministre, Schimmelmann, Molkte og Rosenkrantz høre for deres friserede pudrede Haar, og opstillede dem min Mand som Mønster. "Hvor de dog i disse slette Tider gad øde deres Penge til Pudder, Pomade og Baand til Haarpiske! (...)Hos Molkte så man dog igennem Pudderet!" Shimmelmann har allerede længe misundt min Mand hans ufriserede Haar (...) (Reventlow 1902: 169).

Skrevet i 1813 af Frederikke Reventlow i et brev til sin svigerinde.

Hverdagsluksus – kineserier og oversøisk handel

Står vi ved et af salens vinduer, hvorfra vi kan kigge ud over gårdspladsen, hvor Lichtenbergs symmetriske avlsanlæg engang stod, vil både en tur i tårnværelset til højre for os (benævnt biblioteket) og et kig i forgemakket til venstre bevidne endnu en af Engelsholms prominente ejere og deres bekostelige istandsættelse af hovedbygningen; Greveparret Frederik Danneskiold-Samsøe (1703-1770) og Dorothea Wedell-Wedellsborg (1706-1760).

Kineserier fra tårnværelset. Sandsynligvis udført af grevinde Danneskiold-Samsøe. (Foto: Peter Egholm Jensen).

Efter førortalte brand i 1952 blev der under restaureringen fundet smukke kineserier og bemalinger på paneler og døre i forgemakket til salen samt i salens tilstødende tårnværelser, der kan dateres til Danneskiold-Samsøes tid på Engelsholm. Mens Lichtenberg kan tilskrives gårdens ydre fremtoning og hovedbygningens kupler, må greveparret Danneskiold-Samsøe tilskrives hovedbygningens indre. Her har Lichtenbergs istandsættelse sandsynligvis blot fuldstændt grevens udsmykning (Andresen og Sørensen 1993, Hoff 2007). Ifølge en beskrivelse i Danske Magazin fra 1750,³ hidkaldte greveparret italienske kunstnere til at udsmykke døre og paneler, hvoraf nogle blev fundet under restaureringen i 1962. Af denne beskrivelse fremgår det, at også grevinden selv tilsyneladende førte penslen:

I det underste Stokværk ere Værelserne med meget kostbare Malinger udstraffede af gode Mestre, som

³ Danske Magazin er Danmarks ældste historiske tidsskrift, stiftet i 1745.

Hr. Greve Christian af Danneskiold-Samsøe, i den Tid han ejede Gaarden, lod dertil komme fra Italien: I det andet er, foruden mange til deels med skønne Tapeter betrokne og til deels med Grevinde Danneskiolds egen Haand zirligen laquerede Værelser... (Danske Magazin 1750/Hoff 2007: 176).

Greven selv kom fra fornemme kredse, som efterkommer af en af kongens udenomsægte-

i Europa. Således blev mange udsmykninger blot et udtryk for, hvordan Vesten forestillede sig livet og befolkningernes udseende i det fjerne. 1700-tallets oversøiske handel satte et markant præg på elitens hverdagsliv, og eksotiske varer fra fremmede lande var blot for de få, som havde råd til denne luksus. Deriblandt porcelæn, som kineserne havde fremstillet i århundreder, og som netop i årene for paneldekorationernes udførsel begyndte at blive produceret i Tyskland. Fra Indien hentede man bl.a. bomuld, krydderier og elfenben, mens man fra Afrika, Caribien og fra den nye verden (Nord- og Sydamerika) hentede bl.a. sukker, kaffe, chokolade, slaver og tobak hjem til de danske havne. Før endnu en rejse for de store skibe påbegyndtes ud i verden blev de lastet med våben, krudt, sølv, kobber og jern. Alle disse varer blev handlet og byttet på tværs af lande og kontinenter. Den del af handlen, der gik mellem Europa, Afrika og Caribien blev grundet sejlrutens form og varernes bevægelse kaldt trekantshandel (Asmussen 2010). De, der havde råd, fik hurtigt smag for de eksklusive luksusvarer, og de aromatiske drikke blev et fast indslag til visitter - både som nydelse, men også som en måde at vise sin økonomiske formåen og plads i samfundet på. Som historien antyder, har flere af Engelsholms prominente ejere sandsynligvis haft et ønske om at signalere deres status i samfundet gennem deres prægtige prestigebyggerier, og her har smukke silkedragter og kaffedrikkeri af porcelæns-kopper uden tvivl været en del af samme iscenesættelse.

I den tidligere omtalte pantespecifikation fra Hielmcrones tid nævnes en kaffestue, der, som også forfatterne Andresen og Sørensen bemærker, har taget sig hyggeligt ud med sine seks lænestole med gult damasketræk, en sofa med udstoppede puder, et lakeret chatol, et tebord og pyramidekakkellov med forgyldte blomster (Andresen og Sørensen 1993). Her har herskabet kunne nyde kaffe, te, chokolade og sukker, mens klædedragtens silkestof har knitret og porcelænskopperne

klirret. Hvor stuen har været placeret, vides ikke med sikkerhed i dag, men alene navnet og møblementet antyder, at man har nydt de aromatiske drikke på Engelsholm.

Med lysten til varme drikke og sukkergodt i kroppen vender vi tilbage til nutiden, højskolelevernes latter og guitarspil. Vi går fra tårnværelset igennem salen, til forgemakket, ud gennem hoveddøren. Med Lichtenbergs valgsprog – *Was Gott bescheret mir niemand wehret* – forlader vi hovedbygningen, måske med en fornemmelse af, at 1700-tallets Engelsholm og dets ejere har besiddet rigdomme, status og livsstil, der uden tvivl har skabt en del misundelse i samtiden.

Litteratur

Andresen, Kresten og Sørensen, Klara (1993): Engelsholm Historie, Jelling Bogtrykkeri

Asmussen, Benjamin (2010): *Teselskabet – handel binder verden sammen* i: Farlige Forbindelser – Danmark og verden i 1700-tallet, Skoletjenesten.

Bobé, Louis (1935): *Fra Hoffet og Byen* i: Danmark i Fest og Glæde III, Tiden

Hoff, Annette (2007): *Gerhdt de Lichtenberg – storkøbmand, godsejer, pengeudlåner og fabrikant*, Horsens Museums og dansk Center for Herregårdsforskning, Gl. Estrup.

Hoff, Annette (2010): Karen Rosenkrantz *de Lichtenbergs dagbøger og regnskaber. Hverdagsliv 1771-96 på herregården Bidstrup og i Horsens*, Horsens Museum 2009

Lyngby, Thomas (2010a): *Den dansk-norske solkonge* i: Magt og pragt – enevælde 1660-1848, Gads forlag

Lyngby, Thomas (2010b): *Iscenesættelse* i: 1700-tallet – parykker, profit og pøbel (Ulrik Langen red.), Politikens Forlagshus A/S og Golden Days.

Povlsen, Karen Klitgaard et al. (2010): *Salon på Sophienholm – omkring år 1800, Sophienholm*

Reventlow, Christian B (red.)(1902): *En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800 – Breve fra Grevinde Sophie Frederikke Louise Charlotte Reventlow – Bind 1 – 1774-1800, Gyldendal, 1902.*

Flugten til Amerika - på grund af en uoverlagt bemærkning

Historien er nedskrevet af Ole Munk Pedersen omkring 1991 og givet til Nørup Sogns Lokallhistoriske Arkiv.

Hvem har ikke drømt om at stikke af fra det hele, bare at forsvinde og så finde et sted, hvor man kan starte på en frisk? Der kan være mange grunde til at stikke af. For hundrede år siden var Amerika den store nye mulighed for mange, befolkningstilvæksten og arbejdsløshed var en trussel, der berørte mange. Det var også den store tid for romanfiktoren. Mange, der drog afsted ud i det fremmede, kom tilbage og fortalte om forholdene.

En af Sødovers store sønner fra den tid var Niels Kristensen, "Amerikaner". Han boede på Sødover Mark på den gård, der bedst er kendt som Johannes Guldborgs ejendom. Lily Pedersen Jelling fortæller:

I høsten 1895 sad Niels i laden og spillede kort. Han havde fået en tår til tørsten, da hans højgravide hustru Kirsten kom ind og stillede det spørgsmål, om der skulle høstes i dag? Høstfolkene stod ude i gården og var klar. Niels har åbenbart haft gode kort på hånden, i hvert fald fandt han denne afbrydelse så forstyrrende, at han besluttede sig for at statuere et eksempel. Han rejste sig, gik ud og spændte hesten for vognen. Derpå kørte han til Vejle. Der solgte han ekvipagen for 100 kroner og rejste til Hamburg. Hele familien kom på benene i en fart. I Vejle lykkedes

det at få handelen gjort om, for Herregudmanden var jo fuld. Det lykkedes også at indhente Niels, før han nåede båden til Amerika. Men Niels havde besluttet sig. Ganske vist var han nu blevet ædru og havde fortrudt det hele, men ingen skulle grine af Niels. Så hellere opføre sig som en mand og tage over pytten.

Niels opholdt sig i det fremmede i 3 år. Jens Pedersen på Sødover Mark mener, at han var der i 17 år, men Niels havde været der før, så de 17 år i alt kan så vidt meget vel passe. Til historien hører for en ordens skyld, at Niels kom hjem igen, og at han denne gang blev hjemme, hvad enten det skyldtes, at han med alderen var blevet hjemmemenneske, eller at hans hustru efterhånden havde lært at beherske sig og ikke komme med uoverlagte bemærkninger lige midt i et kortspil.

Niels Kristensen, "Amerikaner", med hustruen Kirsten og sønnerne Kresten og Jes. (Lokallhistorisk Arkiv Nørup Sogn).

Befrielsen 1945 - Mindestenen ved Hærvejen

Af Peter Egholm Jensen

Den 5. maj i år er det 70 år siden, befrielsen efter fem års tysk besættelse fandt sted. Ved Hærvejen, lidt nord for vejkrydset Hærvejen/Rolighedsvej, blev der den 16. september 1945 afsløret en mindesten rejst i anledning af befrielsen. Forstanderen på Engelsholm Højskole, Sune Andresen, har forfattet inskriptionen, der lyder:

*5. maj 1945
Nørup sogn rejste mig med
tak til Gud for fred og frihed.*

*Ved gamle Adelvej jeg fandt mit leje,
men krig og fred gik over verdens veje.*

*I frihedsåret steg af muld min pande
et vidne tak for fred ved Danmarks strande.*

Ved højtideligheden deltog bl.a. repræsentanter fra de lokale skytteforeninger medbringende foreningernes faner. Agnete Jacobsen, Ny Nørup, der dengang var 14 år gammel, deltog som medlem af Nørup Sangforening i afsløringen af mindestenen, idet sangforeningen under ledelse af Marius Sørensen, Bredsten underholdt med nogle sange.

Sognerådsformand Marius Knudsen, højskoleforstander Sune Andresen og pastor Petersen, Nørup talte også ved højtideligheden.

Det var sognerådsformand Marius Knudsen, Gammelby, og sognerådet, der havde taget initiativ til at rejse stenen, der var fundet under arbejdet med at tilplante kommuneplantagen i området. Historien, om hvorfor sognerådet under krigen købte det 25 td. land store område og lod rejse en plantage på stedet, er en interessant beretning, der handler om at afhjælpe arbejdsløshed og måske også at undgå arbejdsanvisning ved de tyske våbenfabrikker. Denne beretning bringes ved en senere lejlighed.

Nørupstenen eller Hærvejsstenen, der står ved vejen lidt nord for krydset Hærvejen/Rolighedsvej. (Foto: Peter Egholm Jensen).

Kolofon	
Udgiver	Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn Tørskindvej 3, Ny Nørup 7183 Bredsten E-mail adresse: noeruplokalarkiv@gmail.com
Redaktion	Peter Egholm Jensen (ansvarshavende), tlf.: 2242 4919, e-mail: peteregholm@jensen.tdcadsl.dk Ida Hasring, tlf.: 7588 3156, e-mail: ida.poul@privat.dk
Bestyrelse	Formand: Peter Egholm Jensen, Gøddinghusevej 20, Gødding Huse, 7183 Randbøl Arkivleder: Ida Hasring, Dyrehavevej 12, Nørup, 7182 Bredsten Kasserer: Marianne Jensen, Hærvejen 96, 7182 Bredsten Bestyrelsesmedlem: Jytte Skovbjerg, Billundvej 48, Nørup, 7182 Bredsten Bestyrelsesmedlem: Inge Enevoldsen, De Lichtenbergsvej 1 A, Nørup, 7182 Bredsten 1. suppleant: Karen Jensen, De Lichtenbergsvej 27, Nørup, 7182 Bredsten 2. suppleant: Poul Arenkiel, Dyrehavevej 12, Nørup, 7182 Bredsten
Tryk	Billund Bogtryk
ISSN	2245-8115